

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde Bulunan E.H. 2208 Numaralı Murakka'nın Tezhip Özellikleri

The Illumination Features of the Murakka' with a no of E.H. 2208 in Topkapı Palace Museum Library

ÖZET

Tezhip sanatının uygulama alanlarından biri olan murakka'lar tezhip, hat, cilt ve ebru sanatının zengin örneklerini içermekte ve dönemin bezeme anlayışını günümüze sunmaktadır. Murakka'lar, kıta biçiminde yazılan hatların bir mukavva üzerine yapıştırılması ve bunların klasik üslupta yahut köruklu olarak tabir edilen biçimde bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra içerdikleri yazı çeşitleriyle de sülüs-nesih, tevki-rika gibi isimler almıştır. Araştırmada Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan E.H. 2208 numaralı murakka'nın tezyini özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma için Topkapı Sarayı Müzesinden gerekli izinler alınmıştır. Müzehhep alanların teknik, renk, motif ve kompozisyon özellikleri belirlenmiş, aslına uygun birebir çizimleri yapılmıştır. Murakka' sülüs ve nesih hatla yazılmış olup hattatı Hafız Osman'dır. Tamamı is mürekkebiyle yazılmıştır. Cedvel dışında kalan alanlarda iç ve dış pervazda ebrulu kâğıdın yer aldığı, dış pervazda bulunan ebruların tamamının zereşanlı olduğu görülmüştür. Murakka'nın koltuk bezemelerinin çoğunluğunun ¼ ve ½ simetrik planda tezyin edildiği, zemini boyalı klasik tezhip, zer-ender-zer tekniğinin ve yer yer iğne perdahının uygulandığı anlaşılmıştır. Tezyinatta uygulanan desenler genellikle helezonlar üzerine yerleştirilmiş olup sürgit ve üç iplik tarzında düzenlemeler de görülmüştür. Koltuk tezhiplerinde pafta ayrımları rümi kapalı formlarla oluşturulmuştur. Motifler değerlendirildiğinde; hurde, sarımla, ayırma ve yalın rümi, ortabağlı ve dolantı bulut motifi ile hatayı grubu motifler kullanılmıştır. Murakka'da müzehhip kaydı olmamakla beraber tüm kıtalarda uygulanan tezyinatın bir uyum içerisinde olduğu dikkat çekmektedir. Bezemelerde kullanılan renkler ve teknikler, motif ve kompozisyon özellikleri ile kullanılan işçilik bakımından ait olduğu dönem XVII. yüzyıl tezhip özelliklerini yansıttığını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Murakka', Hafız Osman, Tezhip, Tezyinat, Kitap Sanatları

ABSTRACT

One of the application fields of the art of illumination, murakkas comprise rich samples of illumination, calligraphy, binding and marbling and present the sense of ornamentation of the age. Murakkas are calligraphies written in stanzas that are stuck on a cardboard and are made up of gathering them in a classical style or in a way that is defined as "köruklu" (bendy). Besides that, they were called as sülüs-nesih, tevki-rika depending on the writing they contain. In the current study, it was aimed to determine the illumination features of the Murakka with a no of E.H. 2208 in the library of Topkapı Palace Museum. Necessary consents were taken from The Museum of Topkapı Palace for the study. Technical, colour and composition features of the gilded places were determined, literal drawings in line with the original part were drawn. The Murakka was written in sülüsand nesih calligraphy and belongs to the calligrapher Hafız Osman. All the work was written with soot. In the parts out of Cedvel, it was found that there is a marbled paper at the interior and exterior mouldings and that all the marbling at the exterior moulding were with a zereşan. It was determined that most of the koltuk decorations were illuminated in a ¼ and ½ symmetric plan and that the ground was painted in classical illumination, zer-ender-zer technique and needle polishing were used from time to time. The designs applied in illumination were generally placed on helixes and some arrangements in infinites and three yam styles. In koltuk illuminations plate separations were formed in roumi closed styles. When it comes to the motives, hurde, winding, separation and base roumi, ortabağlı and dolantı (circulating) cloud motives and hatayı group motives were used. Even though there was no illuminated record in murakka, all the decorations applied in all stanzas were in a good consistence. It is likely to say that the colours and techniques, motive and composition features used in decorations reflect the illumination characteristics of the 17th century it belongs to in terms of workmanship.

Keywords: Murakka', Hafız Osman, Illumination, Decoration, Book Arts

GİRİŞ

Tezhip sanatının uygulama alanlarından biri olan murakka'lar, Arapça "yamalı" anlamına gelen murakka' kelimesinden, "albüm" anlamındaki Farsçadan Türkçeye murakkaa şeklinde geçmiştir. Çoğulu murakkaattır (Derman, 2020: 204). Saray nakkaşhanesinde muhtemelen yazma olarak toplanmamış tek kalan sayfalar veya dağılmış eski yazmaların eldeki sayfaları aynı boyda kesilerek mukavva üzerine yapıştırılmış, çevrelerine ince bir

Pınar Toktaş¹
Aslı Seda Akbaş²

How to Cite This Article

Toktaş, P. & Akbaş, A. S. (2023). "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde Bulunan E.H. 2208 Numaralı Murakka'nın Tezhip Özellikleri" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:112; pp:7230-7243. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.70402>

Arrival: 01 May 2023
Published: 30 June 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, Ankara, Türkiye ORCID:0000-0003-1546-6578.

²Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, Ankara, Türkiye ORCID:0000-0003-3094-1007.

deri veya kumaş geçirilerek tezhiplenmiştir (Özkeçeci ve Özkeçeci, 2014: 191). Murakka' albümlerde, murakka'ya girmesi için tasarlanan kıtanın başka ikili bir kıtaya deri ya da kumaşla birbirine tutturulması sağlanır. Tüm kıtalar bu şekilde tamamlandıktan sonra klasik üslûpta ciltlenerek üzerine kap geçirilmesiyle oluşturulan murakka'lar; düz murakka', kitap murakka' ya da sadece murakka' olarak tabir edilir (Derman, 2020: 204). Sırt sırta gelen iki kıta yalnız boğaz tarafından birbirine bağlanıp diğerlerinde de aynı şekilde tekrarlanırsa, bütün kıtaları aynı anda açıp görmek ve sonra zigzaglı olarak katlamak mümkün olur. Sadece birinci kıtasından cilde bağlanmış olanlara körüklü murakka' adı verilir (Derman, 2013b, 486). Yazı türlerine göre ise sülüs-nesih murakka'sı, muhakkak-reyhani murakka'sı, tevki'-rik'a murakka'sı adını alırlar. İlkinden sonuncusuna kadar düzenli ve tek hattatın eseri olan murakka'lara; mürettep (düzenli) murakka', amaçlı sıralaması olmayan yazılardan ve değişik hattatların eserlerinden oluşanlar da toplama murakka' olarak tabir edilir (Özönder, 2003: 137). Osmanlılarda en yaygın kıta şekli sülüs-nesih kıtadır. Üstte sülüs bir satır, altta da nesih ile üç-beş veya daha fazla satır yazılıdır (Derman, 2010: 192). Kitap gibi açılan düz murakka'lar iki kıtanın bir arada seyredilmesi imkânı verir. Karşılıklı gelen kıtaların kâğıt renginden bezemesine kadar birlik içinde bulunmaları göz uyumu için gerekli olduğundan buna özen gösterilmiştir. Bunları çevreleyen tezyinat da bu doğrultuda hazırlanmıştır (Derman, 2013a: 20).

En eski murakka' örnekleri XV. yüzyıla tarihlendirilmekle birlikte murakka' yapımıcılığının İslâm kitap sanatının bir dalı haline gelerek yaygınlaşmaya ve mükemmel örneklerinin verilmeye başlanması, XVI. yüzyılın ortalarına doğru gerçekleşmiştir (Bağcı vd., 2012: 225). Murakka'larda tezyinat çoğunlukla koltuklarda, iç ve dış pervazda, beynessüturda ve satır aralarında uygulanan duraklarda görülür. Hat sanatında; levha, murakka' ve kitabelerde farklı uzunluk ve doğrultuda satırlar halinde yazılmış bir yazının sağında ve solunda kalan çoğunlukla kare, üçgen ya da dikdörtgen biçimindeki cedvel çekilmiş boşluklara koltuk adı verilir (Biol, 2002: 151). Bu boşluklara yapılan tezhipler ise koltuk tezhibi olarak tabir edilir. Eğer mail kıtaysa oluşan üçgen boşluklara yapılan tezhip, muska tezhibi olarak da adlandırılır.

Araştırmada incelenen murakka' albüm Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde E.H. 2208 envanter numarası ile kayıtlıdır. H.1080-M.1669 tarihli. 26x21 cm ölçülerinde olan murakka'nın içerisinde Besmele 'den sonra çeşitli hadisler yazılıdır. Hattatı Hafız Osman'dır. Sülüs ve nesih hatla yazılmış olup dili Arapçadır. Tamamı is mürekkebiyle yazılıdır. Murakka'nın kıtalarında zemin son kıta haricinde nohudi renktir. Kıtalarda nohudi renk farklı ton değerleriyle kullanılmıştır. Son kıtada ise zemin şeker pembedir. Son kıtası yazısızdır.

Hafız Osman (1642-1698) vezir Köprülüzade Mustafa Paşa'nın himayesinde yetişmiş, aklam-ı siteyi Şeyh Hamdullah ekolünün hattatlarından, sırasıyla Derviş Ali, Suyolcuza Mustafa Eyyubi ve Nefeszade Seyyid İsmail'den almıştır (Alparslan, 2016: 93-100). Yâkutü'l-Musta'smî'nin eserlerinde gördüğü güzellikleri bir araya getirerek kendi üslûbunu ortaya koyduğu gibi Hafız Osman da Şeyh Hamdullah'ın yazılarından yola çıkarak aynı yolu izlemiştir. Hafız Osman'ın tarzı ilk başta tenkid edilse de kısa zamanda kendini kabul ettirmiş ve Şeyh Hamdullah'ın yolunu unutturmuştur (Derman, 2010: 206-207). Saray hattatlığı da yapmış olan Hafız Osman Sultan II. Mustafa ve Şehzade III. Ahmed'e de hat hocalığı yapmıştır (Dere, 2012: 96).

Araştırmada murakka' albüm için gerekli izinler alınmıştır. Araştırmaya ilişkin bilgiler dijital veriler ile sınırlıdır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde E.H. 2208 envanter numarası ile kayıtlı murakka' albümün tezhip özellikleri incelenmiş olup tezyinata kullanılan motif, renk ve kompozisyon özellikleri belirlenmiş, birebir çizimleri yapılarak eser çözümlenmelerine gidilmiştir. Murakka'ların günümüzdeki durumu tespit edilmeye çalışılmıştır.

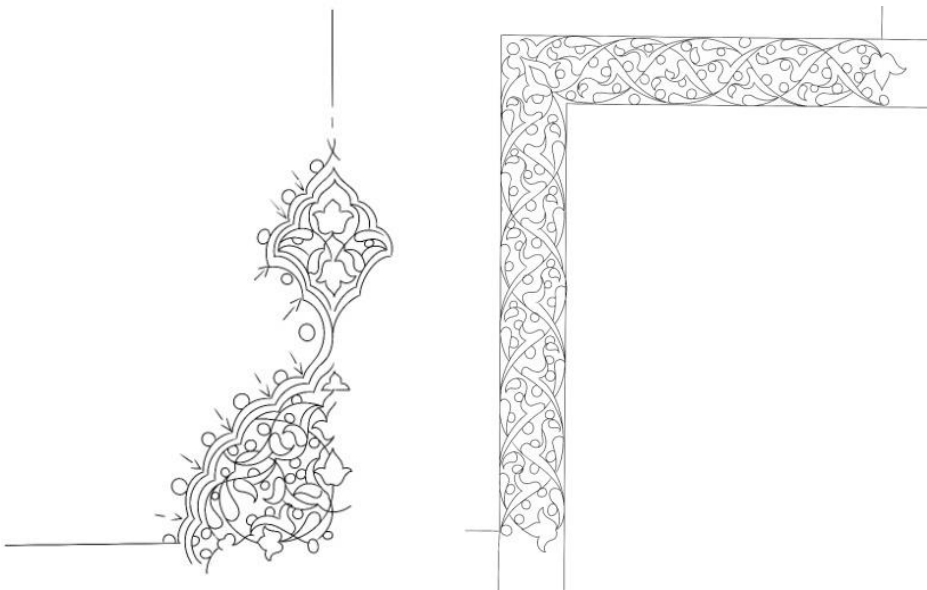
Bulgular ve Yorumlar

Şekil 1-2: E.H. 2208 Numaralı murakka'nın cilt üst kabı ve yan kâğıdı

Murakka'nın cildi, kızıl kahverengi deri üzerine yekşah cilttir (Şekil 1). XVII. ve XVIII. yüzyıllarda kalıp baskı tekniğinde oluşturulan ciltler yalnızca fırça ile deri yüzeyine yazma tekniğinde çalışılarak ağız düz ve yassı biçimde demirden olan alet olan yekşah ile işlenmiştir. Uygulandığı yüzeyde yazma ile yapılan motiflere hacim ve hareketlilik sağlayan yekşah, sıklıkla rûmi desenlerin üzerine tatbik edilmiştir (Çakmak, 2021: 304).

Ciltte, deri yüzeyinde yıpranma ve yırtılmalar olmasına karşın desen net biçimde seçilebilmiştir. Bezemede kullanılan altında dökülme görülmemiştir. Cildin alt ve üst kabında aynı bezeme uygulanmıştır. Yan kâğıdında battal ebrulu kâğıt kullanılmıştır (Şekil 2). Üst kaptaki yer alan bezeme içten dışa doğru incelendiğinde, ortada yer alan salbekli şemse motifinin $\frac{1}{4}$ simetrik planda tezyin edildiği görülmüştür. Şemse içerisinde altın ile yalın rûmi, ayırma rûmi ve tepelik motiflerinden oluşan desen uygulanmıştır. Salbekler şemseye bitişik biçimde düzenlenmiştir. Salbekler içerisinde uygulanan desen $\frac{1}{2}$ simetrik planda düzenlenmiştir. Salbekler ve şemse içerisinde benzer tarzda desen uygulanmıştır. Şemse formunu altın cedvel ve kuzu çevrelemektedir. Kuzunun üzeri münavebeli biçimde sade biçimde tığlar ve küçük daireler ile çevrilidir. Cedvelin iç kısmında kuzu üzerine aynı küçük daireler dikey ve yatay eksende tığ ile birlikte üçlü, köşelerde ise tekli olarak yerleştirilmiştir. Altın cedvelin üzeri "S" şeklindeki zencerek aletin tek tek vurulmasıyla tamamlanmıştır. Cedvelin dışında iki altın iplik arasında kalan arasuyunda $\frac{1}{4}$ simetrik planda altın yalın rûmi, ayırma rûmi ve tepelik motifleriyle üç iplik tarzında desen uygulanmıştır (Çizim1, Çizim2). Aynı tarzda düzenlenen cedvel ve iki sıra kuzu ile nihayetlenmiştir.

Çizim 1-2: E.H. 2208 Numaralı murakka'nın cilt üst kap şemse detay çizimi

Şekil 3: Murakka'nın birinci kıtası

Murakka'nın birinci kıtası ahârlı kâğıt üzerine bir satır sülüs beş satır nesih hatla yazılmıştır (Şekil 3). Besmele yazılı ilk satırın sağ köşesinde siyah tahrir dandanlarla beynessütur uygulanmıştır. Altın ipliğe dayalı olarak yarım rûmi kapalı formlardan oluşan desen, zer-ender-zer tekniğinde uygulanmıştır. Helezonlar üzerine yerleştirilen hatayi grubu motifler beyaz, yeşil ve vişneçürüğü ile detaylandırılmıştır. Altın zemin üzerinde yer yer sıvama yer yer de üç nokta iğne perdahı uygulanmıştır (Şekil4, Çizim3). Koltuk tezhibi ¼ simetrik plânda tezyin edilmiş olup zemini boyalı klâsik tezhip tekniği kullanılmıştır. Tezyinat içten dışa doğru incelendiğinde, ayırma rûmi kapalı form ile pafta ayrımı yapılarak pafta zemininin sıvama altın ile doldurulduğu görülmüştür. Sarılma rûmi ve ortabağ motifleriyle oluşturulan paftanın zemini bedahşi lâciverttir. Dışında kalan alanın zemini ise oksit sarıdır. Koltuk tezhibinin dört köşesinde altın ipliğe dayalı yarım rûmi kapalı form ile pafta ayrımı yapılmıştır. Altın helezonlar üzerine oluşturulan desende hatayi grubu motifler somon, açık mavi, pembe, yavruağzı ve beyaz ile renklendirilmiştir. Beyaz uygulanan motifler vişneçürüğü ile detaylandırılmıştır. Rûmiler tek renk altın, sarılma rûmiler ise iki renk altınla renklendirilmiştir. Altın yaprakların bir kısmında iğne perdahı uygulanmıştır. Bir kısım yapraklar ise sülyendir. Koltuk tezhibini altın iplik çevrelemektedir.

Şekil 4: Murakka'nın birinci kıtası beynessütur detay görünüm

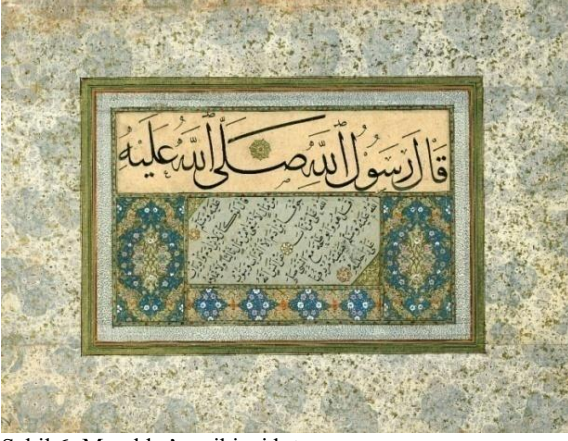

Çizim3: Murakka'nın birinci kıtası beynessütur çizimi

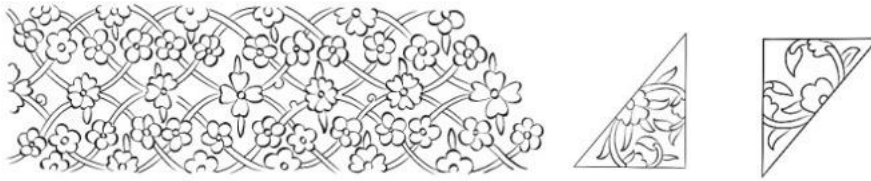
Şekil 5: Murakka'nın birinci kıtası koltuk tezhibi detay görünüm

Çizim 4: Murakka'nın birinci kıtası koltuk tezhibi çizimi

Şekil 6: Murakka'nın ikinci kıtası

Murakka'nın ikinci kıtası ahârlı kâğıt üzerine olup ilk satırı sülüs hatla yazılmıştır (Şekil 6). Koltuklar arasında yer alan kısım ise mail kıta olarak nesih hatla sekiz satır halinde yazılmıştır. Koltuk tezhipleri birinci kıta ile benzer şekilde tezyin edilmiştir. Mail kıtanın karşılıklı her iki köşesinde muska tezhibi uygulanmıştır. Altın ipliğe dayalı yarım penç, goncagül ve yaprak motifleriyle sade bir desenden oluşan koltuk tezhibinde zer-ender-zer tekniği kullanılmıştır. Mail kıtanın altında yer alan dikdörtgen tezhip alanı 1/2 simetrik plânlıdır. "S" hatlı altın iplikler ile üç iplik tarzında düzenlenmiştir (Çizim 5). Zemini boyalı klâsik tezhip tekniği kullanılmıştır. Altın ipliklerle pafta ayrımı yapılmış olup zemin bedahşi lâcivert ve oksit sarı ile renklendirilmiştir. Bedahşi lacivert zeminde beyaz ile üç nokta uygulanmıştır. Penç motifleri pembe, somon, açık mavi, sülyen ve beyaz ile renklendirilmiştir. Beyaz uygulanan motifler vişneçürüğü ile detaylandırılmıştır. Altın yaprak motiflerinde iğne perdahı uygulanmıştır. Tezyinat sırasıyla altın iplik, altın üzerine yeşil ve vişneçürüğü renkte (+,-) ile ince arasu ve altın iplik ile çevrelenmiştir. Kıtanın iç pervazında kumlu-kılçıklı ebru kullanılmıştır. Sırasıyla siyahla tahrirli altın iplik, sülyen cedvel, altın iplik, yeşil ve altın cedvel ve siyah kuzu ile nihayetlendirilmiştir. Kıtanın dış pervazında hafif ebru üzerine zerefşan uygulanmıştır.

Çizim 5: Murakka'nın ikinci kıtası detay çizimi

Şekil 7: Murakka'nın üçüncü kıtası

Murakka'nın üçüncü kıtası ahârlı kâğıt üzerine bir satır sülüs hatla, beş satır nesih hatla yazılmıştır (Şekil 7). İlk satırın solunda altın ipliğe dayalı zer-ender-zer tekniğinde yarım rûmi kapalı form bulunmaktadır. Koltuk tezhipleri zer-ender-zer tekniğinde tezyin edilmiş olup 1/2 simetrik plânda desen uygulanmıştır. Koltuk tezhibinin her iki kenarında altın ipliğe dayalı rûmi kapalı form işlenmiştir. Helezon üzerinde yer alan hatayi grubu motifler beyaz, yeşil ve vişneçürüğü ile detaylandırılmıştır. Altın zemin üzerine üç nokta iğne perdahı uygulanmıştır (Çizim 6). Sırasıyla altın iplik, altın üzerine siyah (+,-) ile ince arasu ve altın iplik siyahla tahrirlenerek tamamlanmıştır. Altın zemin üzerine yeşil ve vişneçürüğü (+) ile ince arasu, kumlu-kılçıklı ebru ile iç pervaz uygulanmıştır. Sırasıyla siyahla tahrirli altın iplik, sülyen cedvel, altın iplik, yeşil ve altın cedvel ve siyah kuzu ile nihayetlendirilmiştir. Kıtanın dış pervazında şal ebru üzerine zerefşan uygulanmıştır.

Şekil 8: Murakka'nın üçüncü kıtası koltuk tezhibi detay görünüm

Çizim 6: Murakka'nın üçüncü kıtası koltuk tezhibi çizimi

Şekil 9: Altın ipliğe dayalı rûmi kapalı form detay görünüm

Çizim 7: Altın ipliğe dayalı rûmi kapalı form çizimi

Şekil 10: Murakka'nın dördüncü kıtası

Murakka'nın dördüncü kıtası ahârlı kâğıt üzerine olup ilk satırı sülüs hatla yazılmıştır (Şekil 10). Koltuklar arasında yer alan alanda sekiz satır nesih hatla mail kıta yer almaktadır. Mail kıtanın karşılıklı her iki köşesinde muska tezhibi uygulanmıştır. Muska tezhipleri zer-ender-zer tekniğinde olup uygulanan tezyinat benzerdir. Altın ipliğe dayalı yarım penç, goncagül ve yaprak motiflerinden oluşan sade bir desen yer almaktadır. Hatayi grubu motifler beyaz, yeşil ve vişneçürüğü ile detaylandırılmıştır. Altın zemin üzerinde üç nokta iğne perdahı uygulanmıştır (Şekil 11, Çizim 8). Son satır nesih hatla yazılıdır. Murakka'nın dördüncü kıtasında bulunan koltuk tezhipleri küçük farklılıklarla üçüncü kıta ile benzer biçimde işlenmiştir. Dördüncü kıtada uygulanan desende, altın ipliğe dayalı yarım kapalı formlar farklı yönde yerleştirilmiştir. Murakka'nın dördüncü kıtası, üçüncü kıtası ile benzer biçimde nihayetlenmiştir.

Şekil 11: Murakka'nın dördüncü kitabı detay görünüm
Çizim 8: Murakka'nın dördüncü kitabı detay çizimi

Şekil 12: Murakka'nın beşinci kitabı

Murakka'nın beşinci kitabı ahârli kâğıt üzerine bir satır sülüs hatla, beş satır nesih hatla yazılmıştır (Şekil 12). Murakka'nın birinci satırının solunda yer alan durak, iki dal üzerine yaprak motiflerinden oluşmaktadır. Yapraklar sıvama altın olup siyahla tahrirlenmiştir. Etrafı münavebeli olarak bedahşi lacivert ve sülyen noktalar ile çevrilidir. Yaprakların bir kısmı yeşil, vişneçürüğü ve beyaz ile detaylandırılmıştır. Koltuk tezhibi ¼ simetrik plânda tezyin edilmiştir. Altın iplik dendanlarla oluşturulan şemse formunun zemini sıvama oksit sarı olup ¼ simetrik plânda altın ve siyah hurde rûmiden oluşan desen işlenmiştir. Şemse formunun üstünde yer alan altın ortabağla dolantı bulut motifi açık yağ yeşili ile renklendirilmiş, altın ve siyahla tahrirlenmiştir. Şemse formunun dışında kalan alanda zemini boyalı klâsik tezhip tekniği uygulanmıştır. Koltuk tezhibinin dört köşesinde altın ipliğe dayalı yarım rûmi kapalı form ile pafta ayrımı yapılmıştır. İçerisinde zemini boyalı klâsik tezhip tekniği kullanılmış olup zemin sıvama oksit sarıdır. Rûmi kapalı formdan oluşan paftanın dışında zemin bedahşi lâciverttir. Helezonlardan müteşekkil desende hatayı grubu motifler pembe, somon, açık mavi, beyaz ve sülyen ile renklendirilmiş, vişneçürüğü ile detaylandırılmıştır. Az da olsa motiflerde uygulanan renklerde ve tahrirlerde yer yer dökülmeler görülmüştür. Koltuk tezhibi siyahla tahrirli altın iplik, bedahşi lacivert zemin üzerine beyaz (+,-) ile ince arasu, altın iplik, alt ve üst kısımda sülyen cedvel ve altın iplikte çevrelenmiştir. Tezyinat sırasıyla altın üzerine yeşil ve vişneçürüğü (+) ile arasu, altın iplik uygulanmıştır (Şekil 13, Çizim 9). İç pervazda kumlu-kılçıklı ebru kullanılmış olup siyahla tahrirli altın iplik, sülyen cedvel, altın iplik, yeşil ve altın cedvel çekilerek siyah kuzu ile nihayetlendirilmiştir. Dış pervazda zereşanlı şal ebru uygulanmıştır.

Şekil 13: Murakka'nın beşinci kitabı koltuk tezhibi detay görünüm
Çizim 9: Murakka'nın beşinci kitabı koltuk tezhibi çizimi

Şekil 14: Murakka'nın altıncı kıtası

Şekil 15: Murakka'nın yedinci kıtası

Murakka'nın altıncı kıtası ahârlı kâğıt üzerine ilk satır sülüs hatla, beş satır nesih hatla yazılmıştır. Altıncı kıtada yer alan tezyinat, beşinci kıtada uygulanan tezyinat ile benzerdir. İç ve dış pervaz da benzer biçimde uygulanmıştır.

Murakka'nın yedinci kıtası ahârlı kâğıt üzerine ilk satır sülüs hatla, beş satır nesih hatla yazılmıştır (Şekil 15). Koltuk tezhibi ¼ simetrik plânda tezyin edilmiştir. Yeşil ile renklendirilip siyahla tahrirlenen bulut motifinden oluşan desenin dışında zer-ender-zer tekniği uygulanmıştır. Koltuk tezhibinin dört köşesinde altın ipliğe dayalı yarım rûmi kapalı form ve tepelik işlenmiştir. Helezonlarla oluşturulan desende hatayı grubu motifler beyaz ve yeşille detaylandırılmıştır. Altın zemin üzerinde üç nokta iğne perdahı uygulanmıştır. Koltuk tezhibini sırasıyla siyahla tahrirli altın iplik, altın üzerine siyah (+,-) ile ince arasu ve altın iplik çevrelemiştir. Koltuk tezhibinin sağında sıvama altın zemin üzerine siyah ayırma rûmi motifleriyle üç iplik tarzında desen uygulanmıştır (Şekil 16, Çizim 10-11). Murakka'nın yedinci kıtasında tezyinat sırasıyla altın üzerine vişneçürüğü ve yeşil (+) ile ince arasu, siyahla tahrirli altın iplik, kumlu-kılçıklı ebru ile iç pervaz, altın iplik, sülyen cedvel, altın iplik, yeşil ve altın cedvel çekilerek siyah kuzu ile tamamlanmıştır. Dış pervazda ise zerefşan uygulanmış hatip ebru kullanılmıştır.

Şekil 16: Murakka'nın yedinci kıtası detay görünümü

Çizim 10-11: Murakka'nın yedinci kıtası koltuk tezhibi detay çizimi

Şekil 17: Murakka'nın sekizinci kıtası

Murakka'nın sekizinci kıtası ahârlı kâğıt üzerine ilk satır sülüs hatla, beş satır nesih hatla yazılmıştır (Şekil 17). Yazıda kullanılan is mürekkebinin ve renklerin yer yer döküldüğü görülmüştür. İlk satırın solunda altın ipliğe dayalı ½ simetrik plânda tepelik formu bulunmaktadır. Formun içerisinde zer-ender-zer tekniği kullanılmış olup tek dal üzerine goncagül, penç ve yaprak motiflerinden oluşan sade desen yer almaktadır. Motifler beyaz ve bedahşi lâcivert ile detaylandırılarak siyahla tahrirlenmiştir. Zeminde üç nokta iğne perdahı uygulanmıştır. Form altın cedvel ve siyah tahrirle nihayetlendirilmiştir. İlk satırın üzerinde boşluk içerisinde tek çıkış noktasından farklı iki yöne kıvrım dallarla yaprak motifi yer almaktadır. Her iki yaprak motifinin zemini sıvama altın olup yaprak uçlarında yer yer iğne perdahı uygulanmıştır. İki renk altın kullanılarak siyahla tahrirlenmiştir. İlk satırın sol alt köşesinde ise tek dal üzerine yapraklı goncagül motifi işlenmiştir. Altınla renklendirilen alanlarda iğne perdahı uygulanmıştır. Açık yağ yeşili uygulanan alanlar ise beyaz ve yeşil ile detaylandırılmıştır. Koltuk tezhipleri yedinci kıtada uygulanan koltuk tezhipleri ile benzerdir ancak ayırma rûmi motifleriyle üç iplik tarzında oluşturulan desen sekizinci kıtada uygulanmamıştır.

Şekil 18-19: Murakka'nın dokuzuncu ve onuncu kıtası

Murakka'nın dokuzuncu ve onuncu kıtası benzer biçim tezyin edilmiştir. Dokuzuncu kıtası ilk satır sülüs hatla, dört satır nesih hatla yazılmıştır (Şekil 18). Onuncu kıtası ise ilk satır sülüs hatla, dört satır nesih hatla yazılmıştır (Şekil 19). Koltuk tezhipleri ½ simetrik plânda düzenlenmiştir. Altın rûmi kapalı form ile pafta ayrımı yapılmıştır. Kapalı formların zeminleri sıvama açık yağ yeşili ile doldurulmuş olup zemini boyalı klâsik tezhip tekniği uygulanmıştır. Motifler arasında kalan boşluklarda siyahla üç nokta işlenmiştir. Rûmilerde kullanılan altınların yer yer döküldüğü görülmüştür. Paftaların dışında kalan alanda zemin bedahşi lâciverttir, zemini boyalı klâsik tezhip tekniği kullanılmıştır. Helezonlar üzerine oluşturulan desende hatayı grubu motifler pembe, yavruağzı, turuncu, sülyen, açık mavi, sarı, yeşil ve beyaz ile renklendirilmiş, vişneçürüğü ile detaylandırılmıştır (Şekil 20, Çizim 12). Koltuk tezhibi siyahla tahrirli altın iplik, bedahşi lâcivert üzerine beyaz ile (+,-) ince arasu ve altın iplik uygulanmıştır. Tezminat sırasıyla siyahla tahrirli altın iplik, altın üzerine yeşil ve vişneçürüğü (+) ile ince arasu ve altın iplik ile çevrilidir. İç pervazda kumlu-kılıçıklı ebru kullanılmıştır. Siyahla altın iplik, sülyen cedvel, altın iplik, yeşil cedvel, altın cedvel ve siyah kuzu ile nihayetlendirilmiştir. Dış pervazda zereşanlı hatip ebru uygulanmıştır.

Şekil 20: Murakka'nın onuncu kıtası detay görünüm

Çizim 12: Murakka'nın onuncu kıtası koltuk tezhibi çizimi

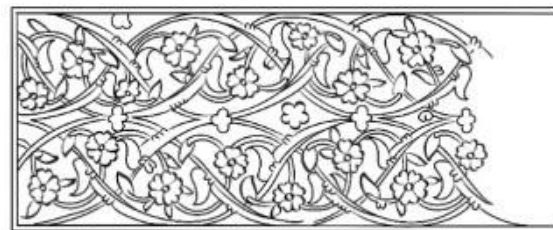

Şekil 21: Murakka'nın on birinci kıtası

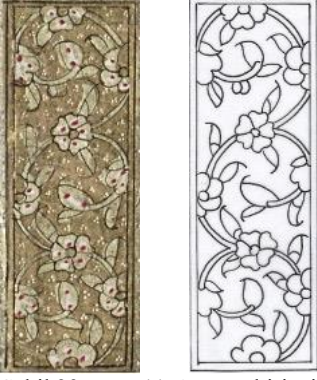
Murakka'nın on birinci kıtası ahârlı kâğıt üzerine ilk satır sülüs hatla, iki satır nesih hatla yazılmıştır (Şekil 21). İlk satırın altında yer alan koltuk tezhibi yatay biçimde düzenlenmiş olup $\frac{1}{2}$ planlıdır, zer-ender-zer tekniğinde tezyin edilmiştir. Ayırma rûmi motifleri üç iplik tarzından düzenlenmiştir. Rumi motifleri arasında penç motifleriyle sürgit tarzında desen yer almaktadır (Çizim 13). Penç motifleri beyaz ve yeşil ile detaylandırılmıştır. Zeminde üç nokta iğne perdahı uygulanmıştır (Şekil 22). Koltuk tezhibini siyahla tahrirli altın iplik çevrelemektedir. Altta yer alan iki satırın sağında bulunan koltuk tezhibi zer-ender-zer tekniğindedir. Hatayı grubu motiflerle sürgit desen uygulanmıştır (Çizim 14-15). Penç, goncagül ve yer yer yaprak motifleri beyaz ve vişneçürüğü ile detaylandırılmıştır. Motifler arasında kalan boşluklarda üç nokta iğne perdahı uygulanmıştır. Koltuk tezhibi altın iplik ile tamamlanmıştır. Solda yer alan koltuk tezhibi sağdaki koltuk tezhibi ile benzer biçimde tezyin edilmiştir ancak simetrik değildir. Helezon sistemi ve kullanılan penç motifi ile farklılık göstermektedir. Sırasıyla altın iplik, altın üzerine yeşil ve vişneçürüğü (+) ile ince arasu, siyahla tahrirli altın iplik, kumlu-kılıçıklı iç pervaz, siyahla tahrirli altın, turuncu, altın, yeşil ve altın cedvel çekilerek siyah kuzu ile tamamlanmıştır. Dış pervazı ise zerefsanlı hatip ebru ile nihayetlendirilmiştir.

Şekil 22: Murakka'nın on birinci kıtası detay görünüm

Çizim 13: Murakka'nın on birinci kıtası detay çizimi

Şekil 23: Murakka'nın on birinci kıtası sol koltuk tezhibi detay görünüm
Çizim 14: Murakka'nın on birinci kıtası sol koltuk tezhibi çizimi

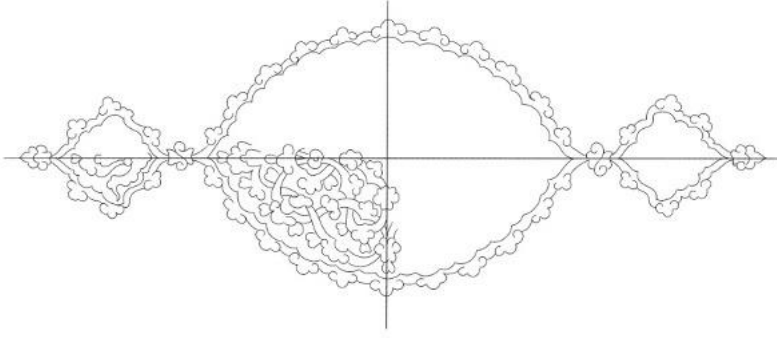

Şekil 24: Murakka'nın on birinci kıtası sağ koltuk tezhibi detay görünüm
Çizim 15: Murakka'nın on birinci kıtası sağ koltuk tezhibi çizimi

Şekil 25: Murakka'nın on ikinci kıtası

Murakka'nın son kıtasında uygulanan salbekli şemse formu bulut motiflerinden müteşekkildir (Şekil 25). Kâğıt zemini şeker pembe olup şemse formu $\frac{1}{4}$ simetrik plânda düzenlenmiştir. Bulut motifleri yeşil ile renklendirilmiş, sarı ve siyah ile tahrirlenmiştir. Şemseyi ve salbekleri cedvele benzer biçimde bulut motifleri çevrelemiştir. Vişneçürüğü ile renklendirilip sırasıyla altın ve siyah ile tahrirlidir. Salbekler şemseye bitişik biçimde düzenlenmiş olup içerisinde $\frac{1}{2}$ simetrik plânda ortabağla bulut motifi uygulanmıştır (Çizim 16). Bulut motifi şemse formunda uygulanan desene benzer biçimde yeşil ile renklendirilerek altın ve siyahla tahrirlenmiştir. Şemse formu ve salbeklerde motifler arasında kalan boşluklar kâğıt zeminiyle aynıdır. Vişneçürüğünün uygulandığı bazı yerlerde boyanın dağıldığı görülmüştür. Siyah ile tahrirli iki altın cedvel arasında ince arasu uygulanmıştır. İnce arasuyunun zemini altın olup yeşil ve vişneçürüğü renkte (+) ile bezelidir. Kumlu-kılçıklı ebrunun kullanıldığı iç pervazı sırasıyla siyahla tahrirli altın iplik, sülyen, altın, yeşil ve altın cedveller çevrelemiş olup siyah kuzu ile nihayetlendirilmiştir. Dış pervazda ise hatip ebru üzerine zerefşan uygulanmıştır.

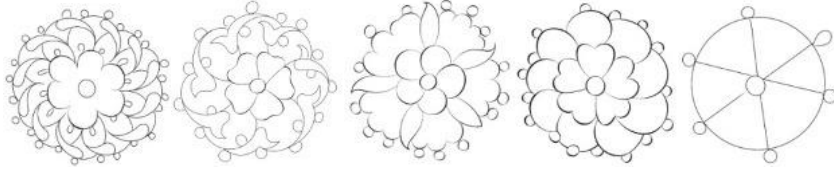

Çizim 16: Murakka'nın on ikinci kıtası şemse çizimi

Murakka'da uygulanan müzeyyen duraklar genel olarak değerlendirilmiştir (Şekil 26). Murakka'da sadece bir tane şeshane durak uygulanmış olup diğerleri pençhane duraklıdır. Pençhane duraklar farklı biçimlerde düzenlenmiştir. Zeminler altınla renklendirilip siyahla tahrirlenmiştir. Yalın ve ayırma rûmiler ile oluşturulan pençhane duraklarda rûmiler siyahla renklendirilmiştir. Ortada yer alan penç motifleri oksit sarı ile renklendirilerek yer yer yeşil, pembe, beyaz ve vişneçürüğü ile detaylandırılmıştır. Bazı pençhane duraklarda üç nokta, daire ya da sıralı biçimde iğne perdahi uygulanmıştır. Durakların etrafı münavebeli biçimde bedahşi lâcivert ve sülyen noktalar ile çevrelenmiştir (Çizim 17).

Şekil 26: Murakka'da uygulanan çeşitli durak örnekleri

Çizim 17: Murakka'da uygulanan çeşitli durak çizimleri

TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME

Şekil 27: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi G.Y.180 envanter numaralı murakka' albümünün üst kap bezemesi

Şekil 28: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H.2271 envanter numaralı murakka' albümünün üst kap bezemesi

Şekil 27 ve Şekil 28'de yer alan Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesine ait murakka' albümlerin cilt üst kap bezemeleri araştırma kapsamında incelenen murakka' albümle benzer biçimde tezyin edilmiş olup yekşah cilttir. Bezemelerde salbekli şemse motiflerinin içi altın rûmi motifleriyle $\frac{1}{4}$ simetrik plânda düzenlenmiştir. Dendanlı şemse formları sade tığlar ve küçük daireler ile çevrilidir. Salbekler şemseye bitişik biçimde düzenlenmiştir. Şekil 27'de yer alan murakka' albümünün üst kap bezemesinde dökülmeler olmasına karşın uygulanan desen anlaşılabilir. Cedvelin dışında iki altın iplik arasında kalan arasuyu araştırmada incelenen murakka' albümle benzer biçimde $\frac{1}{4}$ simetrik plânda altın yalın rûmi, ayırma rûmi ve tepelik motifleriyle üç iplik tarzında düzenlenmiştir.

Şekil 29: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H.2271 numaralı murakka' albüm koltuk tezhibi bezemesi

Şekil 30: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi E.H.2332 numaralı murakka' albüm koltuk tezhibi bezemesi

Şekil 29 ve Şekil 30'da yer alan murakka' albümlerin koltuk tezhibi bezemeleri araştırmada incelenen murakka' albümün ikinci kıtasında yer alan koltuk bezemesinde uygulanan desenle benzerlik göstermektedir (Çizim 5). Ancak uygulan teknik açısından farklılık gösterir. Araştırmada incelenen murakka' albümde belirtilen alanda zemini boyalı klâsik tezhip tekniği kullanılırken Şekil 29 ve 30'da yer alan murakka'larda ise zer-ender-tekniği kullanılmıştır.

Şekil 31-32: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi E.H. 2141 numaralı murakka' albüm koltuk tezhibi bezemeleri

Şekil 31 ve Şekil 32'de yer alan murakka' albümün koltuk tezhibi bezemeleri, araştırmada incelenen murakka' albümün on birinci kıtasında uygulanan koltuk tezhibi bezemeleriyle kullanılan teknik ve uygulanan desen açısından benzerlik içermektedir. Her üç örnekte de zer-ender-zer tekniği kullanılmış olup zeminler üç nokta iğne perdahlıdır. Şekil 31 ve 32'de farklı olarak yaprak uçlarına foya atılmıştır.

SONUÇ

Murakka' albümler içerdiği metinler itibariyle hat sanatının yanı sıra ebru ve cilt sanatının güzel örneklerini günümüze taşır. Ayrıca murakka'larda uygulanan tezyinat, dönemin bezeme özellikleri hakkında bilgiler sunar. Araştırmada Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde yer alan E.H. 2208 envanter numarası ile kayıtlı murakka'nın tezhip özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Murakka' körüklü murakka biçimindedir. Murakka'nın cildinde yıpranma ve yırtılma olmasına karşın bezemelerin durumu iyidir. Cildin alt ve üst kabında aynı bezeme uygulanmıştır. Cildin yan kâğıdında battal ebru uygulanmış olup renklerin canlılığını koruduğu görülmüştür. Hattatı Hafız Osman'dır. İlk satırlar sülüs, diğer satırlar nesih hatla ve tamamı is mürekkebiyle yazılmıştır. İlk bir satır sülüs diğer satırlar dört ya da beş satır, mail kıtalar ise ilk satırdan sonra sekiz satır olarak yazılmıştır. Bazı satırlarda yoğun lekeler mevcuttur. Yer yer kullanılan altın ve renklerde dökülmeler görülmüştür. Murakka'nın tamamında kâğıt rengi nohudi renktir ancak farklı ton değerleriyle yer almaktadır. Sadece son sayfa şeker pembedir.

Murakka'nın koltuk tezhipleri çoğunlukla $\frac{1}{4}$ ve $\frac{1}{2}$ simetrik plânda tezyin edilmiştir. Kullanılan teknikler incelendiğinde; zer-ender-zer, zemini boyalı klâsik tezhip tekniği ve zereşan tekniğinin uygulandığı anlaşılmıştır. Zereşan tekniğinin, dış pervazda kullanılan ebrular üzerine uygulandığı görülmüştür. Altın uygulanan alanlarda yer yer iğne perdahı yapılmıştır. Kıtaların tümünde iç pervaz bezemesinde kumlu-kılıçıklı ebru uygulanmıştır. Dış pervazda ise çoğunlukla hatip, şal ve battal ebru uygulanmış olup tümü zereşanlıdır. Tezyinata uygulanan desenler genellikle helezonlar üzerine yerleştirilmiştir. Sürgit ve üç iplik tarzında düzenlemeler de yapılmıştır. Koltuk tezhiplerinde pafta ayrımları rûmi kapalı formlarla oluşturulmuştur. Motifler değerlendirildiğinde; hurde, sarılma, ayırma ve yalın rûmi, ortabağlı ve dolantı bulut motifi ile hatayi grubu motifler kullanılmıştır. Murakka'nın son sayfası, salbekli şemse formunda bulut motifinden müteşekkildir. Hatayi grubu motifler çoğunlukla pembe, somon, açık mavi, sülyen ve beyaz, az sayıda örnekte ise turuncu, yavruağzı, sarı ve yeşil ile tezhip zeminleri ise bedahşi lâcivert, açık yağ yeşili ve oksit sarı ile renklendirilmiştir. Koltuk bezemelerindeki renk kullanımı ve detaylandırmalar benzerlik göstermektedir. Müzeyyen duraklar genellikle pençane olup bir tanesi şeşhane duraktır. Murakka'nın ince arası ve cedvelleri bütünlük oluşturmak amacıyla benzer biçimde uygulanmıştır. Murakka'da yer alan tezyinatın ait olduğu dönemin tezhip özelliklerini yansıttığını söylemek mümkündür. Kullanılan renkler ve teknikler, motif ve kompozisyon özellikleri ile işçilik bakımından değerlendirildiğinde dönem tezhip özelliklerini yansıttığını söylemek mümkündür. Tüm kıtalarda uygulanan tezhiplerin bir uyum içerisinde olmasına özen gösterildiği dikkati çekmektedir. Kıtalarda uygulanan tezyinat aynı

müzehibe ait olduğu izlenimini uyandırmaktadır ancak müzehib kaydı bulunmamaktadır. Günümüzde müzelerde, kütüphanelerde ve özel koleksiyonlarda yer alan henüz incelenmemiş murakka' albümlerin hat, tezhip, cilt ve ebru sanatı açısından incelenerek gün yüzüne çıkarılmasının sanatımız ve kültürümüz açısından önem arz ettiği ve araştırmacılara kaynak oluşturacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alparslan, A. (2016). Osmanlı Hat Sanatı Tarihi, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Bağcı, S.; Çağman, F.; Renda, G.& Tanındı, Z. (2012). Osmanlı Resim Sanatı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Biol, A.İ. (2002). "Koltuk Tezhibi", Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (C.26), 151-153, Ankara.
- Çakmak, Y. (2021). "Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Yekşah Ciltler", Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2(20): 300-324.
- Dere, Ö. F. (2012). "Hafız Osman Efendi". (Ali Rıza Özcan), Hat ve Tezhip Sanatı, ss. 95-110, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Derman, U. (2020). "Murakka'", Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (C.31), 204-205, Ankara.
- Derman, U. (2013a). Murakka'-ı Hâs, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- Derman, U. (2013b). "Osmanlı İstanbul'unda Hat Sanatı", Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu, 2013, (Feridun M. Emecen, Emrah Safa Gürkan), İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 475-494, İstanbul.
- Derman, U. (2010). "Hat Sanatında Kıt'alar", Ali Emîrî Efendi ve Dünyası, ss.192-263, Pera Müzesi Yayını, İstanbul.
- Özkeçeci, İ. & Özkeçeci, Ş.B. (2014). Türk Sanatında Tezhip, Yazıgen Yayıncılık, İstanbul.
- Özönder, H. (2003). Hat ve Tezhip Sanatları Deyimleri, Terimleri Sözlüğü, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya.